

Ekonomik Krizlerin Anatomik İncelemesi

Hasan ALPAGU¹

ÖZET

Bu çalışmada ekonomik krizlerin ortaya çıkış nedenleri ve etkileri, domino taşları örneğinde görüldüğü gibi nasıl zincirleme krizlere yol açtığı analiz edilmeye çalışılmıştır. Makalede Türkiye'deki ekonomik krizler örnek olarak verilmiş ve Türk ekonomi tarihine iktisadi ve politik gelişmeleri konu ile ilişkilendirilmiştir. Bu açıdan krizlerin arka planı ve Türkiye örneği çalışmanın içeriğini teşkil eden ana temalardır.

Anahtar kelimeler: Ekonomik Kriz, Anatomik Tahlil, Küreselleşme

Anatomical Analysis of the Economic Crisis

ABSTRACT

This study shows the reasons as well as the background of the economic crisis and its effects on the countries balance of payments. The economic crisis in Turkey has been given as an example in this article. The economic and political developments in the Turkish economy also have been associated with the issue.

Keywords: Economic Crisis, Anatomical Analysis, Globalization

1. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi hasan.alpagu@izu.edu.tr

Giriş

Kapitalist ekonomik sistemi, dağ tırmanışı yapan bir grup dağcının içinde bulunduğu fiziki ve psikolojik duruma benzemektedir. Dağcılar zirveye çıkmak için aynı rotada hareket etmekte, aynı ekipmanla donatılmış ve hatta ortak bir iple birbirlerini zirveye çekmek suretiyle ortak hareket etmektedirler. Ancak bu sıkı işbirliğine rağmen aslında her birinin tek bir hedefi vardır. O hedef ise: “Sonuç ne olursa olsun, kim düşerse düşün zirveye çıkmalıyım” şeklindedir. Bundan dolayıdır ki dağ tırmanışlarında genellikle psikolojik üstünlük ve deneyim kazanır. Zayıflar zirveye ulaşmadan yenilip, bu yarışı hayatlarıyla öderler. İşte kapitalist ekonomi sistemi kriz ortamında bu mantıkla hareket eder. Bundan dolayı onlarca firma batar ve zayıf ülkeler krizin sonuçlarını belirgin bir şekilde hissederler.

Öte yandan, ülkelerin ekonomik performansları büyük ölçüde hükümetlerin izledikleri politikalara bağlı olmakla beraber, dış piyasadaki gelişmelerin de etkisi olmaktadır. Türkiye’de meydana gelen bir kriz, ülkenin dış dünya ile olan ticari ilişkilerini olumsuz etkilediğinde bu krizin Türkiye ile ticari ilişkisi olan ülkeleri nasıl olumsuz etkilediği gözlemlenebilir. Bu çalışmada ekonomik krizlerin sebep ve sonuçları global gelişmelere paralel bir sistematikte ele alınmaktadır.

Ekonomik Krizlerin Domino Etkisi Teorisi ile Açıklanması

Dünyanın herhangi bir ülkesinde veya bölgesinde meydana gelen ekonomik bir dalgalanma başka bir ücra bir köşesinde kendini hissettirebilmektedir. Krizin etkisi ve şiddeti çıktığı bölge ve sektör bakımından farklı ülkelerde farklı boyutlarda olabilmektedir. Örneğin az gelişmiş bir ülkede meydana gelen ekonomik kriz etkisini diğer ülke ve bölgelerde daha az veya hiç hissettirmeyebilir. Ancak ekonomik açıdan dünyada önemli bir ağırlığa sahip olan ülkelerde meydana gelen krizlerin tesiri hem bölgesel hem de küresel açıdan etkisini çok daha güçlü bir şekilde hissettirebilmektedir. Daha açıklayıcı ifadeyle bu fenomeni domino etkisi kavramı ile ifade edebiliriz. Domino etkisinde diğer taşları yerinde oynatacak olan ana faktör en baştaki taşlardır. Bu taşlardaki bir hareketlilik diğer taşları zorlayarak zincirleme bir etki-tepki süreci başlatır. Yani olayı başlatan en baştaki öğelerdir. Ekonomik açıdan baktığımızda dünyada ekonomik ve siyasi açıdan önemli bir

nüfuza sahip ülkeler, bu domino taşları örneğinde olduğu gibi sıralamanın en başındaki ülkelerdir.

Ülkelerin Ekonomik Gelişmişlik Düzeyleri Açısından Sınıflandırılması

Ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyleri açısından sınıflandırılması durumuna somut açıklık getirmek için Somali örnek olarak gösterilebilir. Örneğin Somali'deki bir kriz (ki bu gibi ülkeler genellikle sürekli krizler girdabı ile karşı karşıyadırlar) dünya finans ve ekonomik çevrelerinde gündeme bile gelmez. Diğer yandan Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Avrupa Birliği'nde veya bölgesel ve küresel güç konumunda olan diğer bir ülkede meydana gelen en düşük yoğunluklu dalgalanma veya değişim hemen gündemin en önemli bir maddesi haline gelebilmektedir. Örneğin Amerika Merkez Bankası'nın (FED) faiz oranları konusundaki kararları dünya finans piyasalarını şekillendirebilmektedir. Çünkü modern ekonomideki veriler birbirlerine bir zincirin halkaları gibi bağlıdırlar. Bir birimdeki değişim diğerini doğrudan etkileyebilmektedir.

Ekonomik ağırlıkları açısından ülkeler üç temel guruba göre sınıflandırılmaktadır;

1. Gelişmiş veya endüstrileşmiş ülkeler (ABD ve Kadana),
2. Gelişmekte olan ülkeler veya gelişmekte olan pazarlar (Türkiye ve Malezya),
3. Az gelişmiş veya gelişmemiş ülkeler (Somali ve Afganistan).

Yukarıdaki sınıflandırmaya dikkat edilirse her bir sınıflandırmanın aynı zamanda iki eşanlı bir isimlendirmesi söz konusudur. Bu farklı isimlendirmenin nedeni sebep-sonuç bağı çerçevesinde açıklanabilir. Şöyle ki gelişmiş ülkeler yüksek bir endüstriye sahip oldukları ve bu endüstrileşmenin onları sürekli bir üstünlük sağladıkları için hem “gelişmiş ülkeler” hem de “endüstrileşmiş ülkeler” tabirleri ile nitelendirmektedirler.

Diğer yandan ikinci kategorideki ülkeler için “gelişmekte olan ülkeler” veya “gelişmekte olan pazarlar” tabirleri kullanılır. Bu farklı iki nitelendirmenin kullanılması bu ülkelerin birer pazar olarak önemli fonksiyonlar üstlenmelerinde ileri gelmektedir. Bu ülkeler “eşik” veya “ara” veyahut “geçiş pazarları” fonksiyonlarını görürler. Daha açıklayıcı ifadelerle ele almak gerekirse bu ülkelere birinci grup (gelişmiş) ve ikinci grup (gelişmekte) olan ülkeler arasında bir ortak

buluşma yeri görevini yürütüyorlar. Bundan dolayı her iki grubunda bazı ekonomik benzerliklerini gösteriyorlar. Dolayısıyla bu iki grupta birisine dâhil etmeleri muhtemel değildir.

Üçüncü gruptaki ülkeler ise kronik alt yapı sorunları olan ekonomik ve siyasi açıdan bir istikrar izleyemeyen ülkeleri tanımlamaktadır. Bu tür ülkeler ekonomi başta olmak üzere diğer alanlarda da birinci ve ikinci gruptaki ülkelerin gerisinde kaldıklarında onları “geri kalmış ülkeler” olarak da tanımlamak mümkündür.

Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Krizlerin Endüstrileşmiş Ülkeler Üzerindeki Etkileri

Gelişmekte olan ülkeler birer geçiş veya köprü rolü üstelediklerinde dolayı bu tür ülkelerde meydana gelen krizlerin diğer iki grup (gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler) üzerinde etkileri büyük olmaktadır. Çünkü ekonomide kaynakların ve yatırımların akışkanlığı önemli bir engelle karşı karşıya kalır. Bu durumu kaynağından akıp giden ve ovadaki tarlaları taşıdığı su ile yeşillendiren bir ırmak örneği ile daha net bir şekilde gösterilebilir. Varsayalım ki ırmağın kaynağı gelişmiş ülkeleri, kaynağın suyunu daha aşağılara taşıyan nehir gelişmekte olan ülkeleri ve bu nehir suyu olmadan kuruma tehlikesi ile karşı karşıya kalan yeşil alanlar ise az gelişmiş ülkeleri temsil edebilir. Bu durumda kaynaktaki bir kriz zaten nehir sularının azalmasına ve böylece tüm sistemi felç edecektir.

Ancak kaynağı besleyen şartlar hava ve iklim değişikliklerine göre bazı düzensizlikler gösterse bu tür konjonktürel dalgalanmaların uzun vadede düzeleceği tahmin edilir. Ancak nehir yatağında meydana gelen bir olumsuzluk bir yandan kaynağının etkinliği düşürürken diğer yandan ise hacmindeki baskıyı yükseltir. Bu durum nehrin yaşam verdiği alanlarda da kuraklığa yol açar. Özet olarak birbirlerine bir zincirin halkaları gibi bağlı olan ülke ekonomileri, farklı gelişmişlik düzeylerine rağmen birbirlerine karşılıklı bağımlıdırlar. Bu karşılıklı ekonomik bağımlık durumu “source-river-plain model” olarak adlandırılabilir.

Ekonomik Krizlerin Karşılaştırması

Tablo 1’ de görüldüğü gibi bir bölge veya ülkede vuku bulan bir kriz sadece sınırlı bir alanla sınırlı kalmamaktadır. Kriz süresi ve çıkış sebebine göre etkisini yıllarca hissettirebilir ve etki alanını da genişletebilir.

Tablo 1: 1990 ile 2000 yılları arasında vuku bulan önemli krizler

Kriz	Zaman	Yer / Çıkış	Sonuçları/ Etkileri
Kuzey Avrupa Banka krizi	1990	İsveç ve Finlandiya Bankaları	Avrupa'nın geneli
Japonya krizi	1991	Emlak piyasası krizi ve ekonomik durgunluk	Tüm uzak doğu ülkelerinde hissedildi ve etkisi bu ülkelereler ticari ilişkileri yağın batılı ülkelerde hissedildi
Tekila Krizi	1194/1998	Meksika'daki parasal kriz	Latin Amerika ülkelerinde reel ve psikolojik ekonomik durgunluğa yol açtı
Asya krizi	1197/1998	Uzak doğudaki finansal ve reel sektörlerdeki kriz	Kriz tüm Asya ülkelerinde hissedildi ve etkileri batıdaki ticari hacimde daralmaya yol açtı
Rusya Ruble krizi	1998/1999	Rusya tüm ülkeyi ekonomik güvensizliğe ve durgunluğa iten kriz	Önemli sayıda FDI ve yerli firmaların Rusya'daki faaliyetlerine son vermeleri ile sonuçlandı.
Arjantin krizi	1998/2002	Meksika'daki tekila krizinin bir benzeri	Arjantin ve Latin Amerika'da parasal ve reel ekonomik faaliyetlerde düşüşlere yol açtı
Dotcom Bubble	2000	Gelişmiş ülkelerin borsa ve forex piyasalarında şok düşüşler	Nasdaq ve diğer borsa faaliyetlerinde büyük iflaslara yol açtı

Türkiye'de Ekonomik Krizlerin Etkileri

Şekil 1.'de görüldüğü üzere Türkiye gibi gelişmekte olan pazar ekonomilerde siyaset ile ekonomik krizler arasında doğrudan bir bağlantı söz konusudur. Darbelerin yapıldığı yıllarda ekonominin hacmi daralmış ve dış ticaret azalmıştır. Bu durumda kriz ekonomik daralmaya yol açmıştır. Siyasi istikrarsızlık nedeniyle toplum için güvenlik ve politik endişeler ön plana çıkmıştır. Bunun neticesinde ekonomideki daralmanın boyutu ikinci plana atılmıştır. Bunun bir sonucu olarak gerek bireyler ve gerekse firmalar hedeflerini ve beklentilerini daraltarak az ile yetinme eğilim içine girmişlerdir.

Şekil 1. Türkiye ihracat/ithalat oranı (X/M Ratio) (1950-2007)

Kaynak: İzmen Ü., Yılmaz K., Turkey's Recent Trade and Foreign Direct Investment Performance, Working Paper 0902, Koc University Istanbul, March 2009, p.8.

Türk dış ticareti 1950 ile 1980 yılları arasında oldukça istikrarsız ve düşük bir tablo sergilemektedir. Neticede bu yıllarda Türk ekonomisi darbe ve siyasi çalkantılarla gölgelemiştir. Özellikle 1960 ile 1980 yılları arasında askeri darbeler siyasi manzaraya tamamıyla hâkimiyet sağlamıştır. 27 Mayıs 1960 yılında asker yönetime el koymuş ve Andan Menderes Hükümeti düşürülmüştür. 1970 ve 1971 yıllarında askeri sistem tüm siyasi partileri kapatmış ve siyasi konular tamamıyla askeri yönetim eli ile yürütülmüştür. Bu durum 1980 askeri darbesi ile başka bir boyuta ulaşmış ve bundan sonra asker yönetimi aşamalı olarak sivillere devretmiştir.

Sonuç

Ekonomik krizlerin en belirgin özelliği vuku bulduğu ülke veya bölgelerde yatırımcılar ve tüketiciler üzerinde güven sorunu yaratmasıdır. Bunun için krizlere müdahalede devletin ve ekonomiye yön veren birimlerin kredibilitelerini yeniden kazanma çabaları en başta gelen adımlar arasında yer almaktadır. Dünyanın değişik ülkelerinde meydana gelen krizlerin arka planında daha çok ekonomik nedenler varken Türkiye'deki ekonomik krizlerin ana kaynağı ise siyasi ve askeri müdahaleler olarak ön plana çıkmaktadır.

Kaynakça

- Alpago H., IMF ve Türkiye İlişkileri, İstanbul 2002
- Eğilmez, M., Kumcu, E., Ekonomi Politikası ve Teori ve Türkiye, Uygulaması, 6.Basım, Remzi Kitabevi, 2001 İstanbul.
- Bradley B., Ferguson., Krugman P., Roubini N., Soros G., Wells R., The Crisis and how to deal with it. In The New York Review of Books. Volume 56, Number 10th, 11. Juni 2009
- İzmen Ü., Yılmaz K., Turkey's Recent Trade and Foreign Direct Investment Performance, Working Paper 0902, Koc University Istanbul, March 2009
- Roubini N., Setser B., Bailouts or Bail-ins? Responding to Financial Crises in Emerging Economies. Institute for International Economics, Washington D.C. 2004
- Plumpe W., Wirtschaftskrisen–Geschichte und Gegenwart, München 2010, Seppmann Werner, Krise ohne Widerstand? Kulturmaschinen, Berlin 2010

